

переконалися, що за такої організації взаємостосунків у колективі підлітки починають керуватися у своїх діях усвідомленням обов'язку і відповідальності, почуттям колективної честі і з цим пов'язують особисті інтереси. Доходимо висновку, що між ними встановилися моральні стосунки колективістського типу. І такі взаємостосунки, за нашими спостереженнями, проявляються не лише в діяльності, але і у вільному спілкуванні, в розвагах і іграх, в побуті. Отже, ця структура дитячого об'єднання ефективно забезпечує умови для громадянського виховання підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин Е.В. Психолого-педагогические особенности деятельности разновозрастных объединений. – Сумы, 1998.
2. Байбородова Л., Борозняк А. Разновозрастной коллектив в малокомплектной школе // Воспитание школьников. – 1988, №3. – С.29-31/
3. Громовий В.В. До макаренківських витоків // Рад.школа, 1989. – №5. – С.16-20
4. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С.Макаренка і сучасність: Монографія. – Рівне, 2001.
5. Карпенчук С.Г. Методичні рекомендації по впровадженню в практику роботи сучасної школи методики А.С.Макаренка по організації різновікових загонів за місцем проживання. – Рівне, 1990.
6. Макаренко А.С. Педагогічна поема. – К., 1973.
7. Макаренко А.С. Соч.: В 7 т.-М. 1958. Т. 7.– С.403.
8. Шиліна З.М. Формування громадянської позиції в педагогічній системі А.Макаренка // Педагогіка і психологія, 1998. – №1(18). – С.133-135.

УДК 159.923.2: 37.014.542.041

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ САМООРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Ю.О.Клименко
(Полтава)

У статті розкривається сутність часового фактору як компонента особистісної самоорганізації, як важливої умови оптимальності людського життя.

Ключові слова: *сприйняття часу, особистість, соціалізація, планування, самоорганізація.*

В статтє раскрывается сущность временного фактора как компонента личностной самоорганизации, как важного условия оптимальности человеческой жизни.

Ключевые слова: *восприятие времени, личность, социализация, планирование, самоорганизация.*

This article is exposed the substance of time factor as the component of person's selforganization, as the important condition of optimal people's life.

Key words: *perception of time, personality, socialization, planning, selforganization.*

Для об'єктивного розкриття закономірностей розвитку психіки людини і розуміння особливостей організації її поведінки та діяльності важливе значення має пізнання сутності суб'єктивного сприйняття та відображення часу. Розвиток людської особистості має онтогенетичну розгортку в часі життя. Людина формується в діяльності. Організуючи певну діяльність, можна цілеспрямовано розвивати мотиви та потреби людини, забезпечуючи її особистісне становлення.

Психічна регуляція усіх дій людини відбувається в часовому режимі. У будь-якому акті людської поведінки має місце почуття часу. Протягом усього періоду онтогенезу часовий фактор виступає важливою детермінантою у становленні та розвитку особистості, є одним із складників регуляторних можливостей людини і одним із важливих компонентів, який визначає психічну рівновагу людини, її успішну соціалізацію, включення в діяльність, професійне становлення. Сприйняття часу людиною залежить від її особливостей. На точність відображення реального часу впливають різні переживання особистості, її зверненість до свого внутрішнього світу, стан врівноваженості (неврівноваженості) психіки, сильні і тривалі позитивні й негативні емоції, захопленість будь-якою справою, стрес, хвороби.

Дослідження проблем сприйняття часу залишаються одними з найактуальніших проблем сучасної психолого-педагогічної науки, оскільки правильна орієнтація у часі відіграє велику роль у пізнавальній та практичній діяльності людини. Суб'єктивна оцінка часу відіграє значну роль у багатьох випадках повсякденного життя.

Проблемі сприйняття часу присвячено чимало праць. На думку французького психолога Поля Фресса, наше пристосування до часу будується на двох різних рівнях поведінки, які співвідносяться з першою і другою сигнальними системами, або з рівнем безпосередньо пережитого та рівнем уявного. Перший рівень пристосування до часу проявляється в утворенні умовних рефлексів на час, і він є спільним для людини і тварин. Другий рівень пристосування дозволяє завдяки мові уявити собі низку змін, знаходити в ній своє місце, співвідносити одне з одним. Навчаючись пізнавати час, ми вчимося в певній мірі керувати та панувати над ним.

На думку В.І.Вернадського, походження часу приховане в унікальній своєрідності та особливостях самого життя. Самозародження життя на Землі визначило початковий момент відліку часу. Відтоді й існує єдиний реальний час в усіх вимірах, який учений назвав біологічним часом.

А.С.Дмитрієв у своїх дослідженнях підкреслював, що суб'єктивна оцінка часу дорослої людини – це індивідуально формуюча властивість, яка базується на узагальненому відображенні у другій сигнальній системі раніше створених умовних рефлексів на час.

У працях Д.Г.Елькіна зазначено, що сприйняття часу людиною має соціальний характер, воно закладається та формується в умовах праці.

Дослідження Є.І.Головахи та А.А.Кронік були зосереджені на психологічному часі особистості в біографічному масштабі. Авторами була запропонована “причинно-цільова концепція психологічного часу”, згідно якої закономірності психологічного часу особистості пов’язані зі значущими подіями її життя.

Великий внесок у розвиток досліджень психології часу було зроблено вітчизняним психологом Б.Й.Цукановим. Час є об’єктивною реальністю, його властивості розкриваються людині в сукупності його метричних та топологічних властивостей. Учений відмічає, що суб’єкт має власну одиницю часу ( ), за допомогою якої вимірюється тривалість.

У дослідженнях О.В.Полуніна зазначається, що час виступає формою психічної адаптації, яка полягає у співвіднесенні внутрішньої та зовнішньої змінностей психіки і являє собою базисний елемент (метафізичну складову) концептуальної системи, на якій будується сприйняття світу і, як наслідок, регулюється поведінка.

Продуктивне використання часу, орієнтація в часі, здатність на власний розсуд структурувати час в умовах об’єктивної часової визначеності або невизначеності, відсутність чіткої детермінації часу – це особливі особистісні часові здібності, які забезпечують своєчасність, продуктивність, оптимальність суспільного та особистісного життя [1].

За даними багатьох дослідників, оволодіння поняттям про безперервний та гомогенний час і можливість його оцінювати з тією чи іншою точністю стають доступними тільки на порозі підліткового віку, який характеризується емоційною нестійкістю, чутливістю до змін у соціумі.

Для більшості дітей підліткового віку є характерним недорозвиненість моральних уявлень, споживацька орієнтація, емоційна грубість, агресивний спосіб самоствердження. Інтенсивний розвиток самосвідомості й критичного мислення призводить до того, що підліток виявляє протиріччя не тільки в навколишньому світі, але й всередині власного уявлення про себе, що є підставою для зміни емоційно-ціннісного ставлення до себе. Проте для даного віку є показовими не тільки дисгармонійність у будові особистості, емоційна нестійкість, чутливість до змін. У цей період зростає самостійність дитини, розвивається відповідальне ставлення до себе та інших людей.

Підлітковий вік є важливим у формуванні основних засад особистості, які підводять людину до самовизначення у всіх сферах життєдіяльності. У цьому віці через складні та суперечні особливості підростаючих людей, внутрішніх та зовнішніх умов їх розвитку можуть виникати ситуації, які порушують нормальний перебіг особистісного становлення, створюючи об’єктивні передумови для виникнення і прояву агресивності. На думку багатьох фахівців, саме агресивність виступає частим проявом особистості серед сучасних підлітків.

У педагогічній спадщині А.С.Макаренка велика увага приділяється

вихованню дітей з асоціальною поведінкою. Такі вихованці демонструють зневагу до інших, негативізм, роздратування, вербальну, фізичну агресію. Засобом виховання для таких підлітків, на думку А.С.Макаренка, є правильний режим, який характеризується доцільністю, точністю, загальністю та визначеністю. Таке планування дає змогу підтримувати у дітей урівноважений стан, своєчасно переключати їх з однієї діяльності на іншу, не допускаючи перевтоми, чергуючи години активної діяльності з відпочинком.

У ході дослідження нас цікавило питання, чи володіють підлітки, а особливо ті, які мають високі показники агресивної поведінки, навичками та звичками раціонального використання свого часу, чи здійснюють вони планування та організацію своєї діяльності у часі. Наша зацікавленість у даному питанні зумовлена тим, що на сучасному етапі суттєво змінюється темп життя. Сучасний підліток живе у світі, складному за своїм змістом і тенденціями соціалізації. Це пов'язано з темпом та ритмом техніко-технологічних перетворень, які висувають до підростаючого покоління нові вимоги. Від людини вимагається, щоб вона відчувала час, сприймала та ефективно оперувала інтервалами часу. У своїх працях Д.Г.Елькін зазначав, що хороші навички орієнтації у часі, адекватний аналіз часу є запорукою високої продуктивності праці.

У ході бесід з дітьми підліткового віку було з'ясовано, що переважна більшість з них не дотримується певного розпорядку дня, не додержується послідовності у своїх позашкільних заняттях, діти не контролюють використання свого часу. Деякі з них складають приблизний розпорядок дня, але це має епізодичний та тимчасовий характер. Дана звичка не є усталеною. Лише невелика кількість підлітків планує свої справи, має певний розпорядок дня.

Нами також було з'ясовано, що у школярів відсутня установка на раціональне використання часу. У ході бесід з батьками з'ясувалося, що вони рідко контролюють використання часу дітьми, не вносять елементів раціоналізації у його використання.

Як зазначала В.Ф.Серенкова, прагнення і вміння планувати свій час по-різному формуються в житті особистості, і це є або звичкою людини до організації професійної діяльності, або схильністю до планування поточних справ і складання планів, або певною здібністю до цілеспрямованої, осмисленої, ціннісної організації всього життя.

Планування особистісного часу дозволяє розкрити співвідношення різних рівнів саморегуляції особистості, а також готовність особистості до тривалої саморегуляції. В цьому аспекті планування часу виступає як інтегральна характеристика способу організації життя особистості, її життєвої лінії.

Ситуація формування саморегуляції часу життя пов'язана із оволодінням ставлення до часу як ціннісної категорії свідомості особистості. Результативна та доцільна діяльність стає можливою тільки при її правильній організації у часі.

Особистість структурує своє існування, розміщуючи у часі життя певні заняття, діяльності, події, відводячи на них об'єктивно та суб'єктивно необ-

хідний час. Одночасно вона вироблює деякі суспільні здібності регуляції часу: здібність до планування, тобто послідовність операцій у часі, здібність зосереджувати максимум напруги, зусиль у даний момент часу, здібність зберігати пролонговану лінію діяльності в ціннісному та вольовому аспектах, здібність зберігати психічні резерви до кінця діяльності, здібність встановлювати психологічно та об'єктивно доцільну ритміку – періодизацію діяльності та інше.

Визначальним фактором у розвитку сприйняття часу є діяльність суб'єкта, в першу чергу навчально-професійна. Сприйняття часу є важливою передумовою успішності діяльності. У підлітковому віці значно розширюється і якісно змінюється сфера діяльності підлітка. Особливого місця при побудові соціально визнаної діяльності підлітків набуває залучення їх до її планування, формування у них організаційних навиків. Великої уваги з цієї точки зору заслуговує трудова, навчальна діяльності, які вимагають чіткої організації у часі.

На думку багатьох дослідників, сприйняття часу зумовлюється вихованням. На нього впливають середовище, стиль життя, робота, власна активність людини. Навичку до зосередженої, напруженої і тривалої праці, навчання можна сформуванати; можна виробити навичку контролю та керування емоціями, поведінкою. Культура поводження з часом засвоюється в процесі навчання та виховання.

На нашу думку, робота батьків, педагогів повинна спрямовуватись на вироблення у підлітків (особливо у агресивних) умінь планування власної діяльності, формування у них організаційних навиків; розвивати вміння свідомого керування своєї поведінки з метою ефективного використання часу та раціональної організації кожної справи, використовуючи для цього певні засоби (наприклад, планування своєї діяльності). Організація часу та діяльності вимагає майстерного педагогічного керівництва. Зокрема, дуже важливо вихованцям допомогти обрати найбільш підходящі для кожного з них прийоми організації своєї діяльності та часу, які б сприяли розвитку організованості, яка виражається в чіткому стилі дій та в загальній зібраності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности. – М., 1999.
2. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. – К., 1984.
3. Дмитриев А.С. Особенности восприятия времени у человека. – М., 1975.
4. Фресс Поль. Приспособление человека к времени // Вопросы психологии. – 1961. – № 1. – с. 43-55.
5. Цуканов Б.И. Время в психике человека. – Одесса, 2000.
6. Элькин Д.Г. Восприятие времени. – М., 1962.
7. Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренко: Кн. для учителя. – К., 1989.